

تعدیل در قراردادهای پیمانکاری

(مقایسه تطبیقی شرایط عمومی پیمان و نمونه قراردادهای فیدیک)

نویسنده

سعید علیزاده

کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه علامه طباطبائی

با دیباچه

دکتر حبیب اله رحیمی

دانشیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی

سرشناسه	: عزیزاده، سعیده، ۱۳۶۸ -
عنوان و نام پدیدآور	: تعدیل در قراردادهای پیمانکاری: (مقایسه تطبیقی شرایط عمومی پیمان و نمونه قراردادهای فیدیک)/ نویسنده سعیده عزیزاده: پا دیپاچه حبیب‌اله رحیمی.
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۶۲ ص.
شابک	: 978-600-114-763-0
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۱۵۱] - ۱۶۲.
عنوان دیگر	: مقایسه تطبیقی شرایط عمومی پیمان و نمونه قراردادهای فیدیک.
موضوع	: فدراسیون بین‌المللی مهندسان مشاور
موضوع	: International Federation of Consulting Engineers
موضوع	: Public contracts -- Iran
موضوع	: Contracts
موضوع	: Standardized terms of contract -- Iran
موضوع	: Standardized terms of contract
موضوع	: Comparative law
موضوع	: رحیم حبیب‌الله، ۱۳۴۷ -، مقدمه‌نویس
رده‌بندی کنگره	: HD ۳۸۶۱/۷۱۹۰۸۱
رده‌بندی دیویی	: ۳۵۱.۱۳.۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۷۱۷۳۵۴

انتشارات خرسندی

نمایشگاه و فروشگاه کتب فقهی، حقوقی و اجتماعی قوانین

تهران، خیابان انقلاب - خیابان فخر رازی - خیابان لبافی‌نژاد - نرسیده به خیابان دانشگاه - پلاک ۱۷۴ - واحد ۲
تلفن: ۵ - ۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵ - ۶۶۴۹۰۵۸۴

فروشگاه شماره ۱: دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، من: ۲۰۱ - ۶۶۴

فروشگاه شماره ۲: میدان انقلاب، خ منیری جاوید (اردیبهشت)، پلاک ۹۲، تلفن: ۶۶۹۵۰۷۵ - ۶۶۷۵۵۹۱۰

فروشگاه شماره ۳: خ انقلاب، نرسیده به میدان فردوسی، کوچه شهید براتی، دانشکده حقوق دانشگاه آزاد،

طبقه زیرین (قسمت کتابفروشی): ۶۶۷۵۵۹۱۰

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: WWW.Khorsandypub.com

تعدیل در قراردادهای پیمانکاری

سعیده عزیزاده

چاپ اول: ۱۳۹۶ تیراژ: ۵۰۰ جلد قیمت: ۱۳۰,۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-114-763-0

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۴-۷۶۳-۰

۱۱.....	دیباچه
۱۵.....	مقدمه
۱۷.....	بخش اول - ماهیت قراردادهای پیمانکاری، شرط تعدیل و مبنای آن در حقوق ایران و فیدیک
۱۹.....	گفتار اول - ماهیت قراردادهای پیمانکاری و شرط تعدیل در حقوق ایران و فیدیک
۱۹.....	بند اول - ماهیت قراردادهای پیمانکاری در حقوق ایران و فیدیک
۲۰.....	الف - تاریخچه شرایط عمومی پیمان و فیدیک
۲۰.....	۱ - تاریخچه شرایط عمومی پیمان
۲۱.....	دوم - تاریخچه فیدیک
۲۳.....	ب - تعریف قراردادهای پیمان در حقوق ایران و فیدیک
۲۳.....	اول - تعریف قرارداد پیمان در حقوق ایران
۲۵.....	دوم - تعریف قرارداد پیمان در فیدیک
۲۶.....	ج - جایگاه پیمان در تقسیمات مورد در حقوق ایران و فیدیک
۲۷.....	اول - جایگاه پیمان در تقسیمات عقود در حقوق ایران
۳۱.....	دوم - جایگاه پیمان در تقسیمات عقود در فیدیک
۳۲.....	بند دوم - ماهیت شرط تعدیل در قراردادهای پیمانکاری در حقوق ایران و فیدیک
۳۲.....	الف - ماهیت شرط تعدیل در حقوق ایران
۳۳.....	اول - تعریف لغوی و اصطلاحی تعدیل
۳۴.....	دوم - تمیز تعدیل قرارداد از تفسیر آن
۳۶.....	سوم - ماهیت شرط تعدیل قیمت در شرایط عمومی پیمان
۳۶.....	۱ - تمیز نوع تعدیل قیمت در شرایط عمومی پیمان از سایر انواع تعدیل قرارداد
۳۸.....	۲ - بررسی فقهی شرط تعدیل قیمت در شرایط عمومی پیمان
۳۹.....	۳ - تعریف تعدیل مثبت و منفی
۴۲.....	۴ - بررسی موردی رای دیوان عدالت اداری در خصوص تعدیل منفی
۴۴.....	چهارم - تمیز شرط تعدیل از ضریب بهنگام نمودن بر آورد، تغییر مقادیر کار، مابه التفاوت مصالح
۴۴.....	۱ - تمیز شرط تعدیل از ضریب بهنگام نمودن بر آورد
۴۶.....	۲ - تمیز شرط تعدیل از تغییر مقادیر کار
۴۹.....	۳ - تمیز شرط تعدیل از مابه التفاوت مصالح

- ۴- انواع تعدیل قراردادی ۵۰
- ۴-۱- فرمول تعدیل یا شرط شاخص ۵۰
- ب- ماهیت شرط تعدیل در نمونه قراردادهای فیدیک ۵۴
- اول- تعریف تعدیل در فیدیک ۵۴
- دوم- تمیز تعدیل از تغییرات (variation) ۵۶
- چهارم- انواع تعدیل قراردادی ۵۸
- ۱- روش مذاکره مجدد ۵۹
- ۱-۱. مذاکره مجدد پس از قرارداد ۵۹
- ۱-۲. مذاکره مجدد در زمان انعقاد قرارداد ۶۰
- ۱-۳. شرط مذاکره مجدد فرا قراردادی ۶۱
- ۲- شمیته تعدیل ۶۳
- گفتار دوم- مبنای شرط تعدیل در شرط عمومی پیمان و نمونه قراردادهای فیدیک ۶۳
- بند اول- اصل آزادی قراردادی در حقوق ایران و فیدیک ۶۴
- الف- اصل آزادی قراردادی در حقوق ایران ۶۴
- اول- مبانی فقهی اصل آزادی قراردادی ۶۶
۱. اصله الاباحه ۶۶
۲. آیه «تجاره عن تراض» ۶۷
۳. آیه «او فوا بالعقود» ۶۷
۴. روایت «المؤمنون عند شروطهم» ۶۸
- دوم- عوامل محدود کننده اصل آزادی قراردادی ۶۸
- ۱- نظم عمومی ۶۹
- ۲- اخلاق حسنه ۷۰
- ۳- قانون ۷۱
- ۳-۱- ضابطه تشخیص قواعد امری از تکمیلی ۷۲
- سوم- تلفیق اصل آزادی قراردادی با مصالح و منافع اجتماعی ۷۳
- ب- اصل آزادی قراردادی در فیدیک ۷۳
- بند دوم- نظریه عدالت معاوضی در حقوق ایران و فیدیک ۷۶
- الف- نظریه عدالت معاوضی در حقوق ایران ۷۶
- اول- تعریف نظریه عدالت معاوضی ۷۶
- دوم- تمایز نظریه عدالت معاوضی با عدالت توزیعی ۷۸

- ۷۹- سوم - بررسی نظریه عدالت معاوضی در خصوص شرط تعدیل قیمت در قراردادهای بیمانکاری ۷۹
- ۸۱- ب - عدالت معاوضی در فیدیک ۸۱
- ۸۱- بند سوم - مبانی شرط تعدیل قیمت با رویکرد تحلیل اقتصادی ۸۱
- ۸۲- الف - ضرورت تحلیل اقتصادی حقوق قراردادها ۸۲
- ۸۲- ب - تحلیل اقتصادی شرط تعدیل قیمت ۸۲

بخش دوم - شرایط و آثار تعدیل در قراردادهای بیمانکاری در حقوق ایران و فیدیک ۸۹

- ۹۱- گفتار اول - شرایط تعدیل در قراردادهای بیمانکاری در حقوق ایران و فیدیک ۹۱
- ۹۲- بند اول - تدریج در قیمت قرارداد در حقوق ایران و فیدیک ۹۲
- ۹۲- الف - تأثیر در قیمت قرارداد در حقوق ایران ۹۲
- ۹۳- ب - تغییر در هزینه ها یا تغییر در قانون گذاری در فیدیک ۹۳
- ۹۳- اول - تعدیل ناشی از تغییر در هزینه ها ۹۳
- ۹۴- دوم - تعدیل ناشی از تغییر در قوانین ۹۴
- ۹۶- بند دوم - عدم تأخیر (غیرمجاز) در انجام عمل در حقوق ایران و فیدیک ۹۶
- ۹۶- الف - عدم تأخیر (غیرمجاز) در انجام عمل در حقوق ایران ۹۶
- ۹۹- ۱- در صورتی که طبق بندهای ۱۰۱ و ۱۰۲، مبلغ پیمان تغییر کند ۹۹
- ۱۰۰- ۲- هرگاه به دستور کارفرما یا مهندس مشاور، عیبهای اجرایی یا مشخصات فنی تغییر اساسی کند ۱۰۰
- ۱۰۰- ۳- هرگاه کارفرما در تحویل کارگاه، ابلاغ دستور کارها، نقشه ها و تحویل مصالحی که تهیه آنها به عهده ی اوست، تأخیر کند ۱۰۰
- ۱۰۰- ۴- اگر در تحویل مصالحی که فروش آنها الزوماً باید با حواله ی کارفرما صورت گیرد تأخیر ایجاد شود، به شرطی که بیمانکار با توجه به برنامه ی زمانی تفصیلی، آنها را از مهلت مورد درخواست کرده باشد ۱۰۰
- ۱۰۱- ۵- در موارد حوادث قهری و هم چنین در موارد مربوط به کشف اشیای باارزش و آثار تاریخی که در مواد ۲۶ و ۴۳ پیش بینی شده است ۱۰۱
- ۱۰۴- ۶- هرگاه محدودیت برای ورود مصالح و تجهیزات طبق بند "د" ماده ۲۰ پیش آید ۱۰۴
- ۱۰۵- ۷- در صورتی که کار طبق ماده ۴۹ به حالت تعلیق در آید ۱۰۵
- ۱۰۷- ۸- در صورتی که قوانین و مقررات جدیدی وضع شود که در تغییر مدت اجرای کار موثر باشد ۱۰۷
- ۱۰۸- ۹- هرگاه کارفرما نتواند تعهدات مالی خود را در موعدهای درج شده در اسناد و مدارک پیمان انجام دهد ۱۰۸
- ۱۰۹- ۱۰- موارد دیگری که به تشخیص کارفرما خارج از قصور بیمانکار باشد ۱۰۹
- ۱۰۹- ب - عدم تأخیر (غیرمجاز) در انجام تعهد در فیدیک ۱۰۹

- بند سوم - دشوار شدن اجرای تعهد مربوط به شرط تعدیل در حقوق ایران و فیدیک ۱۱۳
- الف - دشوار شدن اجرای تعهد مربوط به شرط تعدیل در حقوق ایران ۱۱۴
- اول - مبانی توجیه کننده تعدیل در صورت دشوار شدن اجرای تعهد در فقه ۱۱۴
- ۱- نظریه شرط ضمنی ۱۱۴
- ۲- نظریه غبن حادث (برهم خوردن تعادل اقتصادی قرارداد) ۱۱۵
- ۳- قاعده نفی عسر و حرج (لا حرج) ۱۱۶
- دوم - بررسی امکان تعدیل پیمان‌های فاقد شرط تعدیل به دلیل دشوار شدن اجرای تعهد در حقوق ایران ۱۱۸
- ب - دشوار شدن اجرای تعهد در پیمان‌های فاقد شرط تعدیل در فیدیک ۱۲۲
- گفتار دوم - تأثیر تعدیل در قراردادهای پیمانکاری در حقوق ایران و فیدیک ۱۲۴
- بند اول - نحوه تعدیل در حقوق ایران و فیدیک ۱۲۴
- الف - نحوه تعدیل آحادها در حقوق ایران ۱۲۴
- روش محاسبه تعدیل ۱۲۸
- ب - نحوه تعدیل در فیدیک ۱۲۹
- بند دوم - وضعیت تعهد متعهد در صورت پیش‌بینی شرط تعدیل در قراردادهای پیمانکاری در حقوق ایران و فیدیک ۱۳۰
- الف - وضعیت تعهد متعهد در صورت پیش‌بینی شرط تعدیل در قراردادهای پیمانکاری در حقوق ایران ۱۳۰
- ۱- ماهیت تعهد ناشی از قرارداد مربوط به تعدیل قیمت ۱۳۲
- ۲- وضعیت تعهد متعهد پیمانکاری پس از ارجاع شرط تعدیل قیمت ۱۳۳
- ب - وضعیت تعهد متعهد در صورت پیش‌بینی شرط تعدیل در قراردادهای پیمانکاری در فیدیک ۱۳۴
- بند سوم - ضمانت اجرای نقض تعهد مربوط به پرداخت تعدیل آحادها در حقوق ایران و فیدیک ۱۳۶
- الف - ضمانت اجرای تأخیر در پرداخت تعدیل آحادها در حقوق ایران ۱۳۶
- اول - شرایط تحقق مسئولیت قراردادی ۱۳۷
- ۱- عدم اجرای تعهد باید منسوب به مدیون باشد ۱۳۷
- ۲- لزوم مطالبه طرف قرارداد ۱۳۷
- دوم - عدم اجرای بخشی از قرارداد ۱۳۸
- سوم - تأخیر در اجرای قرارداد ۱۳۸
- چهارم - نحوه جبران خسارت ناشی از تأخیر در پرداخت تعدیل قیمت در شرایط عمومی پیمان ۱۳۹
- ب - ضمانت اجرای تأخیر در پرداخت تعدیل در فیدیک ۱۴۱
- نتیجه‌گیری و پیشنهادها ۱۴۵
- فهرست منابع ۱۵۱

دیباچه

قرارداد عنوان بهترین ابزار توزیع ثروت از گذشته مورد استفاده وسیع مردم قرار می گرفته است و اشخاص با انعقاد قرارداد تلاش می کرده اند تا خود را از خطر رخدادهای آینده مصون نمایند. به دیگر سخن، اشخاص با انعقاد قرارداد در صدد آنند تا در وضعیت با ثباتی قرار گیرند و تحت تاثیر تغییر شرایط و اوضاع و احوال قرار نگیرند. بدین ترتیب در جهانی که عوامل مختلفی موجب بی ثباتی و تغییر می شود قراردادها از آنجا مناسبی برای پیش بینی پذیری و برنامه ریزی است. به همین جهت الزام آور بودن قراردادها به شکل که حکام انعقاد مد نظر طرفین بوده است مورد تاکید همه نظامهای حقوقی است.

به رغم اصل اجباری بودن قراردادها و اصل استحکام قراردادها، گاهی تغییر اوضاع و احوال، که شامل تغییرات و نوسانات بازار و تغییر قوانین و مقررات می شود، بدان حد است که اجرای قرارداد برای یکی از طرفین بسیار سخت و دشوار می گردد، به نحوی که اصرار بر اجرای مفاد قرارداد آن چنان که منعقد شده است با عدالت و انصاف سازگار نیست. حتی برخی از استادان حقوق اجرای بی کم و کاست قرارداد را در صورت تغییر عمده شرایط و اوضاع و احوال با قصد مشترک طرفین ناسازگار دیده اند و گفته اند که طرفین تعادل قراردادی را ایجاد کرده اند که تغییر عمده شرایط و اوضاع و احوال آن را به هم ریخته است. برخی از استادان حقوق نیز گفته اند که تغییر عمده شرایط و اوضاع و احوال موجب می شود که اجرای قرارداد آنگونه که بوده است بسیار سخت و دشوار گردد و این امر با قاعده نفی عسر و حرج که در حقوق اسلامی پذیرفته شده است در تنافی و تعارض خواهد بود و باید برای حل این تعارض و تنافی اقدامی انجام داد. برای بازگرداندن تعادل و متصفانه کردن اصرار بر اجرای قرارداد، راه حل منطقی تعدیل

قرارداد با توجه به رخدادهای جدید است. اشخاص حرفه‌ای معمولاً زمینه این تعدیل را در قرارداد خود فراهم می‌کنند و با درج شرطی توافق لازم جهت تعدیل را فراهم می‌کنند و ضمن تعریف تغییر شرایط و اوضاع و احوال، فرمول تعدیل را نیز پیش‌بینی می‌کنند تا مشکلی برای طرفین پیش نیاید و نگرانی هر دو طرف برطرف گردد. اشخاص غیر حرفه‌ای و ناآگاه به ضوابط حقوقی خود را به دست اتفاقات و اراده قانونگذار می‌سپارند. متأسفانه در حقوق ایران

تعدیل قرارداد، قاعده عام تغییر عمده شرایط و اوضاع و احوال نیست و قانونگذار ظاهراً بر اجرای بی‌کاست قرارداد تأکید بسیار دارد. لیکن حقوقدانان تلاش نموده‌اند تا راهی برای برهم خوردن عادل قراردادی و سخت شدن اجرای قرارداد بیابند. نظریه غبن حادث هر چند اصل مسئله را به خوبی نشان می‌دهد، اما اعطای حق فسخ به شخصی که تغییر شرایط و اوضاع و احوال به ضرر اوست راهکار مناسبی نیست. بهر حال نمی‌آید و از لحاظ مصالح عمومی و اقتصادی قابل تأیید نیست. فسخ تنها صورت مسأله را تأمین می‌کند و تعهدات طرفین را ساقط می‌کند در حالی که به هر حال طرف دیگر همچنان نیازمند تمام پروژه‌ای است که شروع شده و هزینه انعقاد قرارداد جدید بر جامعه تحمیل خواهد شد. هر شخصی که دارای باقیمانده پروژه را بر عهده بگیرد معمولاً از وضعیت نیمه کاره بودن پروژه استفاده خواهد کرد و مبلغی نامتناسب را پیشنهاد خواهد داد. به علاوه خود فسخ و آثار آن نیز موجب تأخیر اتمام پروژه خواهد شد. بنابراین، تعدیل قرارداد راه کار مناسب تغییر شرایط و اوضاع و احوال است.

در شرایط عمومی پیمان که در پروژه‌های دولتی مورد استفاده قرار می‌گیرد بر تعدیل قرارداد در شرایط خاصی تأکید شده است. بدین ترتیب اشخاص خصوصی که طرف قرارداد می‌شوند لازم نیست برای مصون ماندن از تغییر شرایط و اوضاع و احوال مطالبه گزافی را پیشنهاد دهند یا به طور کلی رغبتی به انجام پروژه‌های دولتی نداشته باشند. در قراردادهای نمونه فدراسیون بین‌المللی مهندسان مشاور (فیدیک) نیز بندهایی راجع به تعدیل و شیوه اعمال آن پیش‌بینی شده است تا بر استحکام قراردادها افزوده شود و گردش سرمایه و کار و فعالیت با امنیت و سهولت صورت گیرد.

در کتاب حاضر نویسنده محترم که جزو بهترین دانش‌آموختگان کارشناسی ارشد حقوق خصوصی دانشگاه علامه طباطبائی (ره) است به تعدیل در قراردادهای پیمانکاری پرداخته و در این حوزه که جزو پرکاربردترین موضوعات حقوقی است میان شرایط عمومی پیمان و

قراردادهای نمونه فیدیک مطالعه تطبیقی نموده است. به رغم کمبود منابع علمی درباره شرایط عمومی پیمان و در دسترس نبودن منابع مربوط به قراردادهای نمونه فیدیک، به نظر بنده کاری شایسته و در خور توجه و مطالعه صورت گرفته است. به همین جهت ضمن تقدیر از نویسنده محترم، مطالعه این کتاب را به عموم علاقه‌مندان و فعالان عرصه پیمانکاری در داخل و خارج از کشور پیشنهاد می‌کنم. توفیق روز افزون نویسنده محترم و تمامی جوانان این مرز و بوم را از خداوند منان مسئلت می‌نمایم.

حبیب‌الله رحیمی

دانشیار دانشکده حقوق و

علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی (ره)

مقدمه

امروزه اصل ثابت قراردادها در حقوق تعهدات به عنوان یک قاعده‌ی کلی و عمومی به رسمیت شناخته شده است. با وجود این، اگرچه این اصل اقتضاء دارد که مفاد تراضی همواره محترم و لازم‌الوفاء باشد و هیچ یک از دو طرف نتوانند از اجرای قرارداد و تعهدات ناشی از آن سرباز زنند، اما در خصوص قراردادهای مستمر مدت‌دار، هرگاه شرایط و اوضاع و احوال موجود در زمان انعقاد قرارداد به طور اساسی متحول گردد، در نتیجه‌ی این تحول، ادامه‌ی اجرای تعهد برای متعهد فوق‌العاده سنگین و دشوار گردد و مستلزم صرف هزینه‌ی گزاف و نامتعارف شود و تعادل قراردادی و موازنه‌ی تعهدات دو طرف را شدیداً برهم زند، تعدیل قرارداد به عنوان حکم ثانوی و استثنایی قرارداد است که جایگزین حکم اولی آن (تروم‌فای به عهد) می‌گردد.

اما عده‌ای براین باورند که تعدیل قرارداد از آثار و لوازم اصل لزوم وفای به عهد است. به این معنا که همان اراده‌هایی که قادرند قراردادی را منعقد نمایند، همان اراده‌ها می‌توانند در زمان اجرای قرارداد و در صورت بروز تغییرات نامتعارف، اقدام به تغییر مفاد قرارداد نمایند و به این ترتیب قرارداد را اداره کنند و در واقع تعدیل قرارداد راهکاری است برای حفظ و برقراری تعادل از دست رفته‌ی نخستین قرارداد.

از آن جایی که توافق طرفین مبنای تنظیم قراردادهای پیمانکاری خصوصی قرار می‌گیرد، بخشی از این دسته از قراردادها وجود ندارد، از طرف دیگر فعالیت‌های اقتصادی بزرگ اصولاً دولتی است و بسیاری از قراردادهای پیمانکاری دولتی، محل بحث ما، پیمان‌های عمومی است که شرایط عمومی پیمان (که نمونه‌ی خارجی آن، نمونه قراردادهای فیدیک، به عنوان فرم و

الگوی استاندارد و مبنای تنظیم قراردادهای پیمانکاری بین‌المللی و خصوصی قرار می‌گیرد، مبنای تنظیم این دسته از قراردادها است.

با توجه به این که پیش‌بینی شرط تعدیل قیمت در شرایط عمومی پیمان به شرایط اختصاصی آن و توافق و اراده‌ی مشترک طرفین واگذار شده است، تعدیل قراردادهای پیمانکاری از نوع قراردادی است و نباید با تعدیل قضایی و قانونی خلط شود، اما چگونگی و کم و کیف آن به این خاطر که دولت به عنوان کارفرما بر تمام روند اجرای قرارداد نظارت دارد و وظیفه‌ی حمایت از منافع و مصالح عمومی را بر عهده دارد، تابع بخشنامه‌های صادره از سوی سازمان مدیریت برنامه‌ریزی است. اما این در حالی است که شرط تعدیل قیمت در نمونه قراردادهای فیدیک تماماً تابع توافق و خواست مشترک طرفین است.

از آنچه گفته شد، همین شرط تعدیل در قراردادهای پیمانکاری به خوبی درک می‌شود. به همین دلیل در این کتاب بر آن، تعدیل از حیث مبنا و شرایط و آثار در شرایط عمومی پیمان را با فیدیک مورد بررسی تطبیقی قرار دهیم. تا از این طریق بتوانیم به تحلیل جامع از تعدیل قراردادی در قراردادهای پیمانکاری دست یابیم.

تردیدی نیست که آن چه که پیش روی حماسه، نتیجه‌ی پژوهشی است که خالی از عیب و کاستی نیست. اما مهم این است که نویسنده تلاش کرده است تا نکاتی به داشته‌های حقوقی کشورمان بیافزاید، پس به دیده‌ی منت از انتقاد حقوق دانان و صاحب نظران استقبال می‌شود. در پایان وظیفه‌ی خود می‌دانم که از همه‌ی کسانی که مرا در تهیه این نوشته یاری نموده‌اند، به ویژه از راهنمایی‌ها و مشاوره‌های بی‌دریغ اساتید محترم، جناب آقای دکتر رحیمی و دکتر هداوند که مرا در به پایان رساندن این پژوهش یاری نمودند، هم چنین از کمک‌های بی‌شائبه‌ی عزیزان: مهندس محمد مهدی عزیزاده، مهندس پویا گلشن جو و مهندس علی اصغر حاج حسینی که در فراگیری الفبای حقوق مهندسی مرا یاری نمودند، سپاس‌گذاری نمایم.